

Assosiaatio, motivaatio ja presuppositio

1. Varsinkin psykologisesti orientoitunutta kielentutkimusta on pitkään hedelmöittänyt assosiaatioteoria. Tiedetään, että toistensa yhteydessä tai läheisyydessä esiintyvät sanat mielletään tavalla tai toisella yhteen kuuluviksi. Niinpä kuullessamme tai nähdessämme jonkin sanan se yleensä herättää meissä mielikuvan, joka reaalistuu toisena tai mahdollisesti useinakin muina sanoina. Toisaalta sanojen väliset assosiaatiot eli mielleyhtymät ovat sitä voimakkaampia, mitä useammin sanat esiintyvät toistensa yhteydessä.

Uudentyyppisen generatiivisen kielentutkimuksen kannalta sana-assosiaatioiden tutkiminen on merkityksellistä siksi, että assosiaatiot valaisevat kielen produktiivista mekanismia. Assosiaatiot kuuluvat yhtenä osana kielentuottamisen ja -ymmärtämisen monimutkaiseen prosessiin. Kieltä ei kuitenkaan voida pitää assosiaatioiden seurauksena, vaan sana-assosiaatioita voidaan pikemminkin pitää kielellisen kompetenssin seurauksena. Herbert H. Clark huomauttaakin, että kykymme tuottaa assosiaatioita johtuu todennäköisesti kyvystämme ymmärtää ja tuottaa kieltä.¹

Tutkittaessa sana-assosiaatioita on havaittu, että assosiaatiot ovat tietyllä tavalla riippuvaisia siitä, miten nopeasti vastaajien on reagoitava ärsykesanan saatuaan. Yleensä assosiaatiot ovat monipuolimpia ja persoonallisimpia silloin, kun vastaajien reagointiaikaa ei ole erityisesti rajoitettu. Tavallisesti assosiaatiot muuttuvat tavanomaisemmiksi ja samalla myös ennustettavammiksi, sitä mukaa kuin reagointiaika lyhenee. Erittäin nopea reagointi tuottaa sointiassosiaatioita, ts. vastauksia, jotka äänteellisesti tai rytmillisesti ovat lähellä ärsykesanaa. Tällöin sanan merkitys ei enää ole ensiarvoinen assosiaatioiden tuottamiskeskus.

Assosiaatiovastaukset on tapana jakaa kahteen ryhmään: para-

¹ Herbert H. Clark, *Word Associations and Linguistic Theory*. John Lyons (toim.), *New Horizons in Linguistics* s. 272.

digmaattisiin ja syntagmaattisiin. Tämä sopii yhteen sen näkemyksen kanssa, että kielen sanat, symbolit, yleensä muodostavat keskenään kahdenlaisia semanttisia kenttiä: parataktisia ja syntaktisia.² Käytännössä paradigmaattisten assosiaatiivastausten tuottaminen merkitsee, että ärsykesanalle varataan paikka kontekstissa, kun taas syntagmaattisia vastauksia tuottaessa ärsykesana sijoitetaan suoraan johonkin tiettyyn kontekstiin. Monet assosiaatioiden tutkijat ovat huomauttaneet siitä, että aikuisilla paradigmaattiset vastaukset ovat syntagmaattisia yleisempiä, kun taas lapsilla syntagmaattiset vastaukset ovat tyyppillisimpiä.

Clark mainitsee tärkeimpinä paradigmaattisina assosiaatiivääntöinä seuraavat neljä: 1) minimaalisen vastakohtan sääntö (minimal-contrast rule), 2) merkitsemissääntö (marking rule), 3) piirteiden poispöyhkimisen ja lisäämisen säännöt (feature-deletion and -addition rules) sekä 4) kategorian säilyttämisen sääntö (category-preservation rule). Näistä säännöistä ensimmäinen, joka itse asiassa jo on sarja sääntöjä, sisältää sen, että sana assosioituu useimmiten vastakohtaansa, mikäli tällainen on olemassa. Tätä väitettä tukevat Clarkin mukaan monien sana-assosiaatioihin kohdistuneiden tutkimusten tulokset.³

Tutkiessani adjektiivien vastakohtia laadin muiden kielen produktiivisuutta mittaavien testien lisäksi myös vapaita sana-assosiaatioita koskevan testin, jonka instruktioin muotoilin seuraavanlaiseksi: Monisteessa on 30 sanaa. Kirjoittakaa jokaiselle tyhjälle riville sana, jonka kunkin rivin alussa oleva sana ensimmäiseksi tuo mieleenne.

Tähän testiin osallistui 74 Turun Yliopistossa kevätlukukaudella 1973 suomen kielen opetusta seurannutta ylioppilasta. Keskeiseltä osaltaan heidän vastauksensa antavat prosenteiksi muunnettuina seuraavalla sivulla olevassa taulukossa esitetyn jakautuman.

Testin tulokset osoittautuivat ennako-odotuksista osaksi suurestikin poikkeaviksi. Niinpä syntagmaattisten vastausten määrä on yhteensä 70 % eli yli kaksi kertaa niin suuri kuin paradigmaattisten vastausten määrä. Syitä tähän jakautumaan voi olla moniakin. Yksi nähdäkseni on se, että testin kaikki ärsykesanat ovat adjektiiveja,

² Ks. Aimo Hakanen, Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä s. 28 ja siinä mainittua kirjallisuutta. Vrt. myös de Saussure, Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft s. 147—148.

³ Clark, mts. 275—281.

Ärsykesana	Syntagmaattiset vastaukset			Paradigmaattiset vastaukset		
	Substantiiveja	Muita	Yht.	Synonyymeja	Vastakohtia	Yht.
	%	%	%	%	%	%
arvokas	74,3	—	74,3	24,3	1,4	25,7
demokraattinen	70,3	—	70,3	28,4	1,3	29,7
epätasainen	66,2	—	66,2	29,7	4,1	33,8
harkitsematon	60,8	1,3	62,1	35,1	2,8	37,9
huono	62,2	1,3	63,5	32,4	4,1	36,5
hyvä	68,9	—	68,9	27,0	4,1	31,1
hyväryhtinen	52,7	—	52,7	44,6	2,7	47,3
järkevä	52,7	—	52,7	44,6	2,7	47,3
kaunis	62,2	—	62,2	33,7	4,1	37,8
keväinen	77,0	—	77,0	23,0	—	23,0
kiltti	74,3	1,4	75,7	24,3	—	24,3
kuudes	82,4	4,1	86,5	10,8	2,7	13,5
kylmä	74,3	2,7	77,0	17,6	5,4	23,0
kävelevä	77,0	1,4	78,4	21,6	—	21,6
musta	82,4	—	82,4	12,2	5,4	17,6
nauravainen	67,6	2,7	70,3	28,4	1,3	29,7
nokinen	79,7	—	79,7	20,3	—	20,3
nuorehko	68,9	—	68,9	28,4	2,7	31,1
onnellinen	71,6	2,7	74,3	23,0	2,7	25,7
paras	67,6	5,4	73,0	24,3	2,7	27,0
pohjaton	79,7	—	79,7	18,9	1,4	20,3
reunimmainen	59,5	12,1	71,6	28,4	—	28,4
sodanaikainen	72,9	1,4	74,3	24,3	1,4	25,7
sotaisa	79,7	—	79,7	18,9	1,4	20,3
sydämellinen	67,6	—	67,6	29,7	2,7	32,4
syönyt	20,3	20,3	40,6	52,7	6,7	59,4
teräksinen	62,2	4,1	66,3	33,7	—	33,7
turkulainen	68,9	2,7	71,6	25,7	2,7	28,4
tyttömäinen	51,4	5,4	56,8	40,5	2,7	43,2
vaikea	62,2	13,5	75,7	21,6	2,7	24,3
Yhteensä	67,3	2,7	70,0	27,3	2,7	30,0

joiden yleensäkin on havaittu olevan substantiiveja alttiimpia tuottamaan syntagmaattisia vastauksia (vrt. esim. Clark, mts. 282). Toinen yllättävältä tuntuva seikka on se, että paradigmaattisten vastausten yhteismäärästä eli 30 %:sta yli 27 % tulee synonyymien osalle ja vain vajaat 3 % vastakohtien osalle. Tästä syystä joutuu ensimmäiseksi kysymään, voidaanko ärsykesanoille yleensä ollenkaan tuottaa vastakohtia. Vastaus tähän kysymykseen on selvästi myönteinen, kuten seuraavista testituloksistakin ilmenee.

Vastattuaan selostamaani sana-assosiaatioita koskevaan testiin samat koehenkilöt vastasivat myös kahteen muuhun testiin. Näistä jälkimmäinen koski juuri vastakohtia. Annoin koehenkilöille ärsykesanoiksi assosiaatiotestissäkin esiintyneet 30 adjektiivia aakkosjärjestyksessä alakkain kirjoitettuina. Erona oli vain instruktioin muotoilu: Monisteessa on 30 adjektiivia. Kirjoittakaa kunkin sanan jäljessä olevalle tyhjälle riville kyseisen adjektiivin vastakohta (t. vastakohdat), mikäli sellainen mielestänne on olemassa.

Tähän testiin vastasi mainitusta 74 hengen joukosta kaikkiaan 64. Ylivoimaisesti suurin osa vastaajista kirjoitti ärsykesanoille vastakohdan tai useampiakin. Ärsykesanojen perässä oleva luku ilmoittaa, kuinka monta prosenttia vastaajista kirjoitti vastakohta-adjektiivin ja näin siis asettui sille kannalle, että ärsykesanalle on osoitettavissa vastakohta.

arvokas 100, demokraattinen 97, epätasainen 100, harkitsematon 98, huono 100, hyvä 98, hyväryhtinen 98, järkevä 94, kaunis 100, keväinen 89, kiltti 100, kuudes 39, kylmä 100, kävelevä 81, musta 98, nauravainen 100, nokinen 88, nuorehko 97, onnellinen 98, paras 100, pohjaton 73, reunimmainen 90, sodanaikainen 84, sotaisia 94, sydämellinen 95, syönyt 90, teräksinen 73, turkulainen 56, tyttömäinen 90, vaikea 95.

Muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta vastakohdattomuuden kannalle asettuneiden tai jostakin muusta syystä ”tyhjää” vastanneiden yhteisprosenttikin jää verraten alhaiseksi. Vain yhdessä tapauksessa (*kuudes*) vastakohdattomuuden kannalle asettui yli puolet vastaajista. Nämä luvut sopivat hyvin yhteen niiden tulosten kanssa, joita toisessa yhteydessä olen saanut sekä vastaavantaipaisten testien että muun aineiston perusteella (ks. Hakanen, mts. 139—146).

Joitakin tyyppisiä lukuun ottamatta adjektiiveille voidaan yleensä verraten helposti tuottaa vastakohta. Vastakohdat ovat kuitenkin keskenään eriarvoisia. On olemassa helposti ennustettavia yleisvastakohtia, jotka voivat esiintyä ärsykeadjektiivin vastakohtana mitä erilaisimmissa konteksteissa. Tällaisia yleisvastakohtia on erityisesti perusadjektiiveilla, mutta niitä on myös monilla adjektiivijohdoksilla ja yhdysadjektiiveilla. Toisaalta on olemassa kontekstivastakohtia, jotka ovat tiukasti sidoksissa ärsykeadjektiivin esiintymisympäristöön.⁴ Kontekstivastakohdat voivat monissa tapauksissa merkityksel-

⁴ Nimityksistä ym. ks. Hakanen, mts. 16—19, 49—50.

tään olla varsin lähellä toisiaan, mikä merkitsee, että toisaalta vastakohtaisuuden, toisaalta osittaisen synonymian välinen raja käy epämääräiseksi.

Tästä näkökulmasta tarkasteltuna myös Clarkin paradigmaattisen assosiaation säännöstö muuttaa hiukan luonnettaan. Minimaalisen vastakohtien säännöstöä puhuessaan Clark epäilemättä tarkoittaa yleisvastakohtia, vaikkakin säännöstö sopii yhtä hyvin tai ehkä paremmin kontekstivastakohtiin. Vastakohtaisuudesta nähdäkseni on kysymys myös merkitsemissäännössä sekä piirteiden poispyyhkimisen ja lisäämisen säännössä. Näin hahmotettuna koko paradigmaattisen assosiaatiosäännöstön keskeinen tekijä on vastakohtaisuus. Asia voidaan ilmaista lyhyesti toteamalla, että ärsykesana assosioituu tavallisimmin samaan parataktiseen kenttään kuuluvaan toiseen sanaan, jolla on mahdollisimman paljon samoja merkityskomponentteja kuin ärsykesanalla.

Tämä käsitys sopii selostamani vapaata sana-assosiaatiota koskevan testin tulosten taustaksi. Näkemys ei ole uusi. Käsitellessään sana-assosiaatioiden luokittelua Hans Hörmann viittaa Aristoteleen käsitykseen, jonka mukaan assosiaatiot jakaantuvat kahteen ryhmään: toisten aiheuttajana on kvaliteettifaktori, toisten kokemuskokiteetti. Edelliset tarkoittavat samankaltaisuuden ja vastakohtaisuuden komponenttien tuottamia assosiaatioita, jälkimmäiset taas samanaikaisuuden ja peräkkäisyyden komponenttien aiheuttamia assosiaatioita.⁵

Todellisuudessa myöskään paradigmaattista assosiaatiota ja syntagmaattista assosiaatiota ei voida tarkastella kokonaan toisistaan riippumattomina asioina. Assosiaatiot syntyvät sen kontekstin perusteella, johon ärsykesana kulloinkin sijoitetaan, ja yleensä samakin konteksti tuottaa sekä paradigmaattisia että syntagmaattisia assosiaatioita. Kontekstin välityksellä joudutaan myös toteamaan, että assosiaatiot kytkeytyvät läheisesti ärsykesanan merkitykseen. Itse ärsykesananakin saa merkityksensä vasta kontekstiin sijoitettuna eli siihen kytkeytyvien assosiaatioiden perusteella. Sanan merkitystä voidaan siis pitää kunkinkertaisten assosiaatioiden summana eli puuttuvana osana kontekstia.⁶

⁵ Ks. Hans Hörmann, *Psycholinguistics* s. 111.

⁶ Vrt. Hörmann, *mts.* 138, 156; Charles E. Osgood — Thomas A. Sebeok (toim.), *Psycholinguistics* s. 114—117; H. R. Walpole, *Semantics* s. 106.

2. Sanojen motivaatiosta puhuttaessa on yleensä totuttu kohdistamaan huomio siihen, onko sanan ilmiö jollakin tavalla perusteltavissa. Stephen Ullmann jakaa motivoituneet sanat foneettisesti, morfologisesti ja semanttisesti motivoituihin. Foneettisesti motivoitujen sanojen pääryhmän muodostavat luonnonääniä mukailevat eli onomatopoeettiset sanat. Morfologisesti motivoituihin kuuluvat johdokset ja yhdyssanat, joiden komponentteina ovat morfeemit kielenkäyttäjän tuntee entuudestaan. Semanttisesti motivoituihin sanoihin luetaan ennen muita metaforatapaukset, joissa sanaa käytetään kuvaannollisesti jossakin alkuperäiselle läheisessä merkityksessä. Mainituista kolmesta motivoitujen sanojen ryhmästä Ullmann käyttää yhteistä nimitystä *transparent* (läpikuultavat). Neljännen ryhmän muodostavat motivoimattomat sanat, joita hän luonnehtii sanalla *opaque* (läpikuultamattomat). Tähän motivoimattomien sanojen ryhmään on yleensä tapana lukea pääosa kielen johtamattomista ja yhdistämättömistä perussanoista.⁷

Motivaation yksityiskohtainen tarkastelu osoittaa, että kysymyksessä on monitahoinen kielen ilmiö. Ensiksi on todettava, että motivaatio ei kaikissa Ullmanninkaan mainitsemisissa tapauksissa tarkoita samaa asiaa. Foneettisessa motivaatiossa on kysymys sanan ja sen kielen ulkopuolella olevan tarkoitteen välisestä suhteesta. Tämä sidonnaisuus merkitsee, että sanan äänneasusta on ainakin jossain määrin pääteltävissä sanan tarkoite. Tässä tapauksessa motivaatio perustuu olennaisesti kielenulkoiseen todellisuuteen. Morfologisessa ja semanttisessa motivaatiossa taas on kysymys osaksi merkin ja käsitteen, osaksi sanan ja sen tarkoitteen välisestä suhteesta. Näissä tapauksissa motivaatio perustuu ensisijaisesti kielen itsensä todellisuuteen. Toiseksi on huomattava, että morfologista motivaatiota on monesti vaikea ellei mahdotonkin kokonaan erottaa semanttisesta motivaatiosta. Vaikeus selittyy jo siitäkin, että morfeemin olemukseen aina kuuluu merkityselementti.⁸

Motivaatiota tarkasteltaessa on usein ehkä liiankin yksipuolisesti pidetty silmällä kielen sanastoa sellaisenaan. Todellisuudessa kielessä

⁷ Ks. Stephen Ullmann, *Principles of Semantics* (3. painos) s. 86—90; Joseph H. Greenberg (toim.), *Universals of Language* s. 222—224; Erkki Itkonen, *Kieli ja sen tutkimus* s. 347—350; Hakanen, mts. 20—21.

⁸ Vrt. Vigleik Leira, *Innføring i lingvistisk semantikk* s. 42—44; Bengt Sigurd, *Språkstruktur* s. 22.

ei ole olemassa irrallisia sanoja, joille voitaisiin osoittaa tarkasti rajattu staattinen merkitys tai motivaatio. Sanat ovat kontekstien virran elementtejä, joiden motivaatio ja koko merkityskin käyvät selviksi vasta kontekstin antamaa taustaa vasten (vrt. Ullmann, mts. 89—90; Hakanen mts. 30—32). Tästä näkökulmasta katsottuna motivaation alue laajenee tavanomaisesta ainakin jossain määrin. Tämä koskee ennen muuta semanttista motivaatiota. Niinpä nähdäkseni monet motivoimattomina pidetyt sanat kielenluontamisprosessin osasina ovat motivoituneita.

Yhtenä esimerkkinä voidaan tarkastella kielen tavallisimpia antonymipareja muodostavia perusadjektiiveja, esim. *hyvä*)(*huono / kaunis*)(*ruma / pitkä*)(*lyhyt* / jne. Tällaiset adjektiivit ovat motivoimattomia siinä mielessä, että niillä ei ole mitään kielenulkoista tarkoitetta. Lisäksi ne yleensä ovat yksimorfeemisia, eikä niitä siis voida osoittaa muusta yhteydestä tuttujen komponenttien avulla motivoituneiksi. Myöskään tavanomaisesta semanttisesta motivaatiosta ei tässä yhteydessä voi puhua. Puhtaasti leksikaalisina yksikköinä näitä adjektiiveja onkin pidettävä motivoimattomina. Asia näyttää kuitenkin olevan toinen, kun tarkastelun taustaksi asetetaan konteksti. Antonymiparin muodostavat toisilleen vastakkaiset poolit, joiden käytön perusmotivaationa on vastakohtasuhde: toisen poolin hyväksyminen merkitsee samalla toisen poolin hylkäämistä (vrt. Hakanen, mts. 73, 138).

Antonymiparin jäsenillä ei ilman kontekstin antamaa relaatio-tasoa ole mitään itsemerkitystä. Tällaisia adjektiiveja käytettäessä onkin ensisijaisesti kysymys tietyn vaihtoehdon hyväksymisestä ja toisen hylkäämisestä. Subjektiivisuuden osuus on tällaisissa tapauksissa aina suuri. Hyväksymisen ja hylkäämisen perusteena ovatkin yleensä emotionaaliset tekijät, konnotaatiot, joko pelkästään tai muihin merkityskomponentteihin sekoittuneina. Puhuessaan arvoteorian ilmenemisestä kielen tasossa Konrad Marc-Wogau käyttää mm. nimi-tyksiä *puhtaat* ja *sekoittuneet arvostussanat* (Språk, språkvård och kommunikation s. 12—17). Näiden kahden ryhmän erona on se, että jälkimmäisistä käy tavallisesti suoraan ilmi hyväksymisen tai yleensä arvostuksen motivaatio, kun taas edellisiä käytettäessä asian laita ei ole näin. Puhtaiden arvostussanojen käyttö perustuu aina subjektiiviseen arvostukseen. Mikäli kielenkäyttäjä haluaa saada muut kommunikaatioprosessiin osallistujat hyväksymään omat käsityksensä,

hänen on turvauduttava arvostussanojen motivointiin. Tämä tapahtuu siten, että osoitetaan antonyymiparin vastapoolien yhteinen reaalitotaso eli kunkinkertainen arvostusnormi, mikä voidaan tehdä esim. käyttämällä hyväksi sekoittuneita arvostussanoja.

Kielen generatiivisen prosessin kannalta on olennaista, että kielenkäyttäjien kompetenssiin näyttää kuuluvan vastakkaisiin suuntiin kasvava arvostusasteikko, jota ainakin samaan kieli- ja kulttuuri- piiriin kuuluvat henkilöt osaavat käyttää samalla tavalla (ks. Hakanen, mts. 53 ja siinä mainittua kirjallisuutta). Tällaisen asteikon käyttäminen on jo sinänsä semanttisesti motivoitua. Lisäksi asteikko saadaan näyttämään todellisia arvoja vasta paikantamalla asteikkoon kulloinkin tuleva käsite semanttisen motivaation avulla tiettyyn kohtaan.

Esimerkkinä voidaan tarkastella seuraavia testivastausten antamia tuloksia:⁹

hyvä [auto]: kestävä 76, nopea 36, turvallinen 29, luotettava 11, taloudellinen 11, hyväkuntoinen 10, uusi 10, kunnollinen 7, käytännöllinen 7, luja 7, varma 7, erinomainen 6, halpa 6, mainio 6, mukava 6, vahva 6, kaunis 5, kunnossa oleva 5, suorituskykyinen 5, kunnan 4, käyttökelpoinen 4, tehokas 4, edullinen 3, hyvin kulkeva 3, loistava 3, menevä 3, nopeakulkuinen 3, tilava 3, ehjä 2, huokea 2, kallis 2, kelvollinen 2, ketterä 2, loisto- 2, länsiauto 2, miellyttävä 2, tarkoituksenmukainen 2, toimiva 2, vähän bensiniä kuluttava 2, ympäristöystävällinen 2, äänetön 2. Lisäksi vastauksissa esiintyy 57 kerran mainittua adjektiivia.

huono [auto]: heikko 54, rikkinäinen 20, keho 15, hidas 14, vanha 14, kelvoton 12, epäluotettava 8, epätaloudellinen 7, reistaileva 7, rämä 7, huonokuntoinen 6, kallis 6, kestävä 6, epäkuntoinen 5, epävarma 5, ruma 5, viallinen 4, epäkäytännöllinen 3, itäauto 3, heikkokuntoinen 3, helposti rikkoutuva 3, käyttökelvoton 3, lakkoileva 3, risa 3, romu 3, ruosteinen 3, vaarallinen 3, aliarvoinen 2, epäkunnossa oleva 2, epäturvallinen 2, koliseva 2, kurja 2, loppuunajettu 2, räjähtävä 2, saastuttava 2, turvaton 2. Lisäksi vastauksissa esiintyy 62 kerran mainittua adjektiivia.

hyvä [opettaja], pätevä 64, taitava 29, tehokas 17, tasapuolinen 12, ymmärtäväinen 10, demokraattinen 9, puolueeton 9, ammattitaitoinen 8, asiallinen

⁹ Testin instruktiossa vastaajia pyydettiin kirjoittamaan ne adjektiivit (yksi tai useampia), joilla *hyvä* ja vastaavasti *huono* kussakin tapauksessa heidän mielestään parhaiten voitaisiin korvata. Testiin vastanneet ovat eri turkulaisten oppilaitosten opettajia ja oppilaita. Vastaajia on kaikkiaan 215. Osalle testi järjestettiin huhtikuussa 1972 (ks. Hakanen, mts. 68—70), osalle kevätlukukaudella 1973. Vastauksina saatujen adjektiivien jäljessä oleva luku ilmoittaa, kuinka monen vastaajan paperissa kyseinen adjektiivi esiintyy.

8, innostava 8, oikeudenmukainen 8, ystävällinen 8, mukava 7, kyvykäs 6, pysyvä 6, asiantunteva 5, miellyttävä 5, osaava 5, iloinen 4, mainio 4, reilu 4, toverillinen 4, vaativa 4, viisas 4, erinomainen 3, etevä 3, lahjakas 3, luonteva 3, luotettava 3, mukaansa tempaava 3, rauhallinen 3, tasapainoinen 3, tunnollinen 3, ymmärtävä 3, älykäs 3, aineensa hallitseva 2, avulias 2, eläytyvä 2, huumorintajuinen 2, järkevä 2, kiinnostava 2, kiltti 2, kunnan 2, kärsivällinen 2, lämmin 2, nuorekas 2, onnistunut 2, opettavainen 2, persoonallinen 2, selkeä 2, vastuuntuntoinen 2. Lisäksi vastauksissa esiintyy 75 kerran mainittua adjektiivia.

huono [opettaja]: epäpätevä 46, taitamaton 16, keho 11, puolueellinen 11, heikko 7, tehoton 7, tyhmä 7, välinpitämätön 7, epäoikeudenmukainen 6, kyvytön 6, laiska 6, puolueellinen 6, autoritaarinen 5, hermostunut 4, itsekeskeinen 4, osaamaton 4, ärtyisä 4, ankara 3, kelvoton 3, kykenemätön 3, saamaton 3, ymmärtämätön 3, ammattitaidoton 2, asiaton 2, auktoritatiivinen 2, epäasiallinen 2, epäjohdonmukainen 2, epämiellyttävä 2, epäonnistunut 2, epäystävällinen 2, huolimaton 2, huumorintajuinen 2, itsekäs 2, kiivas 2, kireä 2, kuiva 2, kärsimätön 2, mielenkiinnoton 2, nalkuttava 2, pirullinen 2, sekava 2, tiukka 2, vihainen 2. Lisäksi vastauksissa esiintyy 90 kerran mainittua adjektiivia.

hyvä [sää]: kaunis 123, aurinkoinen 48, lämmin 28, poutainen 18, kirkas 12, suotuisa 12, sopiva 11, hieno 6, selkeä 6, tyyni 6, miellyttävä 5, leuto 4, mukava 4, kuulas 3, lauhkea 3, loistava 3, mainio 3, sateinen 3, erinomainen 2, keväinen 2, kiva 2, lauha 2, otollinen 2, pilvetön 2, pilvinen 2, sateeton 2, tuulinen 2, viileä 2. Lisäksi vastauksissa esiintyy 24 kerran mainittua adjektiivia.

huono [sää]: sateinen 75, ruma 58, kylmä 30, tuulinen 16, myrskyinen 13, pilvinen 13, sumuinen 11, räntäinen 9, kurja 8, epämiellyttävä 6, keho 6, paha 6, sopimaton 6, epäsuotuisa 5, kolea 5, kostea 5, ikävä 4, synkkä 4, kuuma 3, rapainen 3, surkea 3, aurinkoinen 2, heikko 2, inhottava 2, kelju 2, kurainen 2, myrskyisä 2, märkä 2. Lisäksi vastauksissa esiintyy 35 kerran mainittua adjektiivia.

hyvä [valikoima]: laaja 84, monipuolinen 79, runsas 63, suuri 33, edustava 9, erinomainen 5, riittävä 5, korkeatasoinen 3, laadukas 3, täydellinen 3, iso 2, mainio 2. Lisäksi vastauksissa esiintyy 13 kerran mainittua adjektiivia.

huono [valikoima]: pieni 69, suppea 66, yksipuolinen 37, niukka 21, heikko 19, vähäinen 13, puutteellinen 10, keho 9, riittämätön 5, epäedustava 3, huonolaatuinen 3, epätäydellinen 2, mitätön 2, olematon 2, surkea 2, vähän 2, yksitoikkoinen 2. Lisäksi vastauksissa esiintyy 18 kerran mainittua adjektiivia.

Luonnehdinta *hyvä* ja vastaavasti *huono* on motivoitu sikäli, että se edellyttää antonyymiparin toisen poolin hyväksymistä toisen poolin hylkäämisen kustannuksella. Tässä tapauksessa on kysymyksessä puhtaiden arvostussanojen muodostama antonyymipari ja hyväksymisen ilmoittaminen eli antonyymiparin sijoittaminen oikein päin arvostusasteikolle onkin attribuuttina olevan sanan ainoa merkitysfunktio. Attribuutit *hyvä* ja *huono* eivät sitä vastoin millään tavoin

luonnehdi määrittämäänsä substantiivina, ts. ne eivät ilmaise mitään hyväksymisen motivaatiosta. On kuitenkin ilmeistä, että kielenkäytäjän hyväksymistä osoittava valinta edellyttää generoimisprosessin aikana aina semanttista motivaatiota: jokin on hyvä tai huono, koska se täyttää tai jättää täyttämättä tietyt normit. Hyväksymisen takana olevan semanttisen motivaation luonteesta eli kulloisistakin normeista antavat viitteitä testivastauksina saadut adjektiivit. Parhaiten motivaatiota selventävät morfologisesti motivoituneet sekoittuneet arvostussanat. Sitä vastoin puhtaat arvostussanat, joita vastausten joukossa on huomattavan paljon, eivät ilmaise mitään hyväksymisen motivaatiosta, joskin ne toisaalta vahvistavat itse hyväksymistä. Vastauksina annettujen adjektiivien hajonta osoittaa motivoinnin subjektiivisuutta. Toisaalta testivastausten perusteella voidaan kuitenkin rajata joitakin faktoreita, joiden osuus hyväksymisen motivaatiossa on muita keskeisempi.

Ensimmäisessä tapauksessa (*hyvä auto — huono auto*) hyväksymisen ja vastaavasti hylkäämisen motivaatio pohjautuu lähinnä seuraaviin auton ”hyvyyden” komponentteihin: *kestävyys, tehokkuus, luotettavuus, turvallisuus, taloudellisuus, käytännöllisyys* ja *edustavuus*. Merkityskomponenttien esittämisjärjestys on samalla niiden tärkeysjärjestys. Komponenttien painottumisesta voi todeta sen, että kolmen ensimmäisen osalle tulee vastauksista kaksi kolmasosaa. Toisessa tapauksessa (*hyvä opettaja — huono opettaja*) hyväksyminen ja hylkääminen motivoituu ensisijaisesti seuraavien opettajan ”hyvyyden” komponenttien perusteella: *pätevyys, tasapuolisuus, tehokkuus, innostavuus, inhimillisuus, luotettavuus* ja *toverillisuus*. Tässä tapauksessa subjektiivinen hajonta oli kaikkein suurin, mikä johtunee siitä, että testattavat olivat nimenomaan kouluyhteisön jäseniä. Kuitenkin vastausten kokonaismäärästä tulee nytkin noin kaksi kolmasosaa kolmen ensimmäisen komponentin osalle. Kolmannessa tapauksessa (*hyvä sää — huono sää*) hyväksyminen ja hylkääminen perustuu lähinnä sään *aurinkoisuuteen, lämpimyyteen, sopivuuteen* ja *tarkoituksenmukaisuuteen* sekä neljännessä tapauksessa (*hyvä valikoima — huono valikoima*) vastaavasti valikoiman *runsauteen, monipuolisuuteen, edustavuuteen, tarkoituksenmukaisuuteen* ja *ajankohittaisuuteen*. Näissä tapauksissa, joissa vastausten hajonta kaiken kaikkiaan on edellisiä vähäisempää, kolmen ensimmäisen komponentin osalle tulee yli kolme neljäsosaa vastauksista.

3. Syntaksin ja semantiikan käsittelyssä viitataan nykyisin usein presuppositioihin eli edellyttämyksiin. Näillä tarkoitetaan lauseiden ja sanojen pintarakenteen tai ilmaisun takana osaksi tai kokonaan piilossa olevia suhteita, joilla yleensä on ratkaiseva vaikutus lauseen tai sanan merkitykseen. Presuppositioista puhuminen ei sellaisenaan merkitse uutta aluevaltausta, mutta merkitseväenä voi pitää sitä, että nämä piilosuhteet pyritään entistä paremmin ottamaan huomioon kielen pintarakenteen analysoinnissa.

Suomen kielen peruslauseet jakaantuvat kahteen päätyyppiin: toisen muodostavat normaalilauseet (S_n), toisen eksistentiaalilauseet (S_e). Näiden kahden lausetyypin pintarakenteita voidaan kaavamaisesti hahmottaa seuraavaan tapaan:

$S_n \rightarrow$ (1) NP + VP \rightarrow 'JOKU TEKEE
 \rightarrow (2) NP₁ + VP + NP₂ \rightarrow 'JOKU TEKEE JOTAKIN
 \rightarrow (3) NP₁ + VP + NP₂ + NP₃ \rightarrow 'JOKU TEKEE JOTAKIN
 JOSSAKIN
 \rightarrow (4) NP₁ + VP + NP₄ + NP₂ + NP₃ \rightarrow 'JOKU TEKEE JOS-
 KUS JOTAKIN JOSSAKIN
 \rightarrow (5) NP₁ + VP + NP₄ + NP₂ + NP₃ + NP₅ \rightarrow 'JOKU TEKEE
 JOSKUS JOTAKIN JOSSAKIN JOLLEKIN
 \rightarrow jne.

$S_e \rightarrow$ (1) VP + NP \rightarrow TAPAHTUU 'JOTAKIN
 \rightarrow (2) NP₂ + VP + NP₁ \rightarrow JOSSAKIN TAPAHTUU 'JOTAKIN
 \rightarrow (3) NP₂ + VP + NP₃ + NP₁ \rightarrow JOSSAKIN TAPAHTUU
 JOSKUS 'JOTAKIN
 \rightarrow (4) NP₂ + VP + NP₃ + NP₄ + NP₁ \rightarrow JOSSAKIN TAPAH-
 TUU JOSKUS JOLLEKIN 'JOTAKIN
 \rightarrow jne.

Kummankin lausetyypin runkoon voi perusrakenteen muuttumatta liittyä monenlaisia määritteitä, niin että lopputuloksena saattaa olla monimutkainen yhdyslause. Perusrunkoon liittyvien määritteiden järjestys ei ole vakio. Yleensä järjestys muuttuu sitä vapaamaksi, mitä enemmän määritteitä on. Kaavioista näkyy kuitenkin se

yleisperiaate, että normaalilauseen sanajärjestys on suora, eksistentiaalilauseen epäsuora. Tämä pitää paikkansa normaalipainotteisiin lauseisiin nähden.¹⁰

Esitetyt kaaviot perustuvat siis normaaliin lausepainoon, jonka suomen kielen osalta voinee ylimalkaisesti määritellä seuraavaan tapaan: Lauseessa on kaksi muita painollisempaa kohtaa. Nämä ovat lauseen alku ja loppu. Normaalilauseessa voimakkain paino on lauseen alussa, yleensä ensimmäisellä sanalla. Alun jälkeen lausepaino heikkenee, kunnes lauseen lopussa tulee toinen painokohta, joka kuitenkin on alkua heikompi. Eksistentiaalilauseessa painosuhteet ovat päinvastaiset, niin että painollisin kohta on yleensä lauseen loppu.¹¹

Normaalipainotteisia peruslauseita on ensisijaisesti tarkasteltava assertorisina väitelauseina, joskin on myönnettävä, että lauseen alussa olevaan psykologiseen subjektiin liittyy sen olemassaoloa ilmaiseva presuppositio. Esim.

$S_n \rightarrow$ 'Laiva saapuu tänään satamaan. ('Kissa söi hiiren. 'Naapuriin ostettiin auto. 'Varpunen on lintu.)

Presuppositio: On olemassa laiva (kissa, naapuri, varpunen), josta sanotaan jotakin.

$S_e \rightarrow$ Satamaan saapuu tänään 'laiva. (Pojalla on 'koira.)

Presuppositio: On olemassa satama (poika), josta sanotaan jotakin.

¹⁰ Ks. Aimo Hakanen, Normaalilause ja eksistentiaalilause. Sananjalka 14 s. 36—43, 46—51.

¹¹ Vrt. Matti Sadeniemi, Sanapaino ja lausepaino. Vir. 1965 s. 101. — Normaalilausepainoa kuvaisi ehkä parhaiten merkintä, jossa normaalilauseen ensimmäiseen sanaan liitettäisiin vahvaa painoa osoittava merkki (1) ja viimeiseen sanaan heikkoa painoa osoittava merkki (2), esim. ¹*Sirkus saapui eilen* ²*Turkuun*. Eksistentiaalilauseessa merkit tulisivat päinvastaiseen järjestykseen, esim. ¹*Turkuun saapui eilen* ²*sirkus*. Kaavioissa olen kuitenkin yksinkertaistanut normaalilausepainon merkitsemistä siten, että olen ainoastaan merkinnyt painon normaalilauseen alkuun, esim. ¹*Sirkus saapui eilen* *Turkuun*, ja vastaavasti eksistentiaalilauseen loppuun, esim. *Turkuun saapui eilen* ¹*sirkus*. Tämä johtuu siitä, että näin vahvempaa painoa osoittava merkki säästyy käytettäväksi normaalista poikkeavan lausepainon osoittamiseen. — Painotuksen tehtävästä suomen kielessä ks. Osmo Ikola, Suomen lauseopin ongelmia. Vir. 1954 s. 239—242.

Keskeisen sijan lauseiden merkityksen täydentäjinä presuppositiot kuitenkin saavat vasta silloin, kun peruslauseiden (1) painotus ja/tai (2) sanajärjestys poikkeaa normaalista. Esim.

- $S_n \rightarrow$ (1) 'Laiva saapuu tänään 'satamaan.
 (2) 'Satamaan laiva saapuu tänään.
 Presuppositio: Laiva saapuu tänään jonnekin.
- \rightarrow (1) 'Laiva saapuu 'tänään satamaan.
 (2) 'Tänään laiva saapuu satamaan.
 Presuppositio: Laiva saapuu satamaan joskus.
- \rightarrow (1) 'Laiva 'saapuu tänään satamaan.
 (2) 'Saapuu laiva tänään satamaan.
 Presuppositio: Laiva on tänään kosketuksissa sataman kanssa.
- \rightarrow (1) 'Laiva saapuu tänään satamaan.
 Presuppositio: Jokin saapuu tänään satamaan.
- $S_e \rightarrow$ (1) Satamaan saapuu tänään 'laiva.
 (2) 'Laiva satamaan tänään saapuu.
 Presuppositio: Satamaan saapuu tänään jokin.
- \rightarrow (1) Satamaan saapuu 'tänään 'laiva.
 (2) 'Tänään satamaan saapuu laiva.
 Presuppositio: Satamaan saapuu joskus laiva.
- \rightarrow (1) Satamaan 'saapuu tänään 'laiva.
 (2) 'Saapuu satamaan tänään laiva.
 Presuppositio: Satama on tänään kosketuksissa laivan kanssa.
- \rightarrow (1) 'Satamaan saapuu tänään 'laiva.
 Presuppositio: Jonnekin saapuu tänään laiva.

Esimerkkilauseet ja niiden muunnokset ovat kaavamaisia, eikä ilman muuta voida lähteä siitä, että kaikki mainitut pintarakenteet ja niiden taakse kätkeytyvät presuppositiot sellaisinaan edustaisivat kielen todellisuutta. Ne ilmentävät kuitenkin lausesemantiikan periaatteita. Lauseen merkityselementteinä on usein toisaalta sellaisia asioita, joiden totuusarvosta suoraan tai epäsuorasti sanotaan jotakin, toisaalta sellaisia asioita, presuppositioita, jotka edellytetään

tosiksi. Näiden kahden ryhmän erilainen asema näkyy monissa transformaatioissakin. Esimerkiksi voidaan ottaa negaatioformaatio. Lauseeseen kohdistettu negaatio koskettaa nimenomaan assertio-osaa, mutta jättää presupposition ennalleen.¹² Esim.

$S_n \rightarrow$ 'Laiva saapuu 'tänään satamaan + NEGAATIO
 \rightarrow 'Laiva ei saavu 'tänään satamaan.
 Presuppositio: Laiva saapuu satamaan joskus.

$S_e \rightarrow$ Satamaan saapuu 'tänään 'laiva + NEGAATIO
 \rightarrow Satamaan ei 'tänään saavu 'laivaa.
 Presuppositio: Satamaan saapuu joskus laiva.

Edellä olen käsitellyt presuppositioiden kannalta yhdistämättömiä peruslauseita. Niissäkin olen kiinnittänyt huomiota vain lausepainon ja sanajärjestyksen muutoksiin enkä tällöinkään ole erikseen painottanut sitä, että presuppositioita välittävät lausepainon ja sanajärjestyksen muutokset yleensä kytkeytyvät läheisesti toisiinsa. Runsaammin kuin yhdistämättömissä lauseissa erilaisten presuppositioiden välittämiseen sopivia keinoja on käytettävissä silloin, kun kysymyksessä ovat yhdylauseet, joiden käsittelyyn tässä yhteydessä ei ole mahdollisuuksia. Sitä vastoin on aihetta tarkastella presuppositioita sanastosemantiikan kannalta. Monissa tapauksissa koko lauseen merkitykseen ratkaisevasti vaikuttavat edellyttämukset voidaan tunnistaa lauseen jotakin sanaa ympäröivään merkityskenttään kuuluviksi. Näin on asian laita esim. seuraavissa lauseissa:

- (1) Kuulen, että ulkona sataa.
- (2) Luulen, että ulkona sataa.
- (1) Kadun sanoneeni niin.
- (2) Toivon sanoneeni niin.
- (1) Lähdön viivästyminen oli outoa.
- (2) Lähdön viivästyminen oli todennäköistä.

¹² Vrt. Paul Kiparsky and Carol Kiparsky, *Fact. D. D. Steinberg — L. A. Jakobovits (toim.)*, *Semantics* s. 348—353. Ks. myös Osmo Ikola, *Lauseopin kysymyksiä* s. 35—36 ja siinä mainittua kirjallisuutta.

Edellisten lauseiden presuppositiot (*Ulkona sataa / Olen sanonut niin / Lähtö viivästy*) eivät esiinny presuppositioina jälkimmäisissä lauseissa. Kahdessa ensiksi mainitussa esimerkissä presupposition esiintyminen ja toisaalta puuttuminen selittyy hallitsevien predikaattiverbien semanttisten kenttien pohjalta, viimeksi mainitussa esimerkissä taas predikaatiivina olevan adjektiivin merkityskentän pohjalta. Näin joudutaan toteamaan, että monet presuppositiot ovat sanojen, oikeammin morfeemien, merkityskomponentteja tai ainakin ne välittyvät näiden mukana.

Erilaisilla presuppositioilla on keskeinen osuus kielentuottamisprosessissa ja koko siinä informaation kiertokulussa, jonka koodina on kieli. Presuppositiot muodostavat sen kehyksen, jonka varaan kaikkia kieli- tai kulttuuriyhteisön jäseniä palveleva merkityssuhteen verkosto rakentuu. Niinpä edellä käsittelemissäni ja lukemattomissa niitä vastaavissa tapauksissa on kysymys kaikkien suomen kieltä äidinkielenään puhuvien kompetenssiin kuuluvista presuppositioista. Monet näistä edellyttämyksistä ovat yhteisiä koko euroopalaisen tai länsimaisen kulttuuriyhteisön jäsenille, ts. ne ovat osa näihin yhteisöihin kuuluvien jäsenten yhteistä kulttuurikontekstia.¹³

Laajoille kulttuuriyhteisöille yhteisten, joissakin tapauksissa jopa universaaleiksi katsottavien presuppositioiden rinnalla esiintyy myös monien pienryhmien omaksumia tai muulla tavoin rajoittuneita edellyttämyksiä. Tästä syystä presuppositioiden perusteellinen selvittely edellyttääkin aina perehtymistä laajoihin sosiolingvistisiin ongelmakenttiin.

Presuppositioiden outous tai tuntemattomuus voi aiheuttaa sen, että informaatio ei välity, ts. lähetetty viesti ei mene perille. Viestinnän häiriöitä taas aiheuttaa se seikka, että viestin lähettäjän ja vastaanottajan presuppositiot ovat osaksi samanlaisia, osaksi erilaisia. Mainonnan ja yleensäkin mielipiteisiin vaikuttamisen avulla pyritään siihen, että vaikuttamisen kohteina olevat henkilöt saataisiin omaksumaan tietyt presuppositiot. Usein mielipiteiden muokkaus perustuu viestinnän häiriöihin: käytetään vastaanottajille tuttua sanastoa ja vedotaan heidän hyväksymiinsä presuppositioihin, mutta

¹³ Vrt. John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics* s. 432—434; Suzanne Öhman, *Wortinhalt und Weltbild* s. 50—51; Hakanen, mts. 260.

samanaikaisesti pyritään antamaan näille presuppositioille uusi sisältö. Yhtenä esimerkkinä tällaisen propagandan alueesta voidaan mainita aktiivinen poliittinen sanasto.¹⁴

Sellaiset adjektiivit kuin esim. *demokraattinen*, *isänmaallinen* ja *oikeudenmukainen* ovat morfologisesti motivoituneita. Ne pohjautuvat kuitenkin vaikeasti rajattaviin abstraktisubstantiiveihin, ja tästä syystä niiden merkityskomponenttien yleispätevä määrittäminen on ylivoimainen tehtävä. Antonymiparien pooleina ne toisaalta ovat lähellä puhtaita arvostussanoja. Hallitsevaksi nousee semanttinen motivaatio, vastakohtasuhde antonymiparin toiseen pooliin. Nämä vastapoolit, *epädemokraattinen*, *epäisänmaallinen* ja *epäoikeudenmukainen*, sisältävät epä-morfeemin, joka antaa kompositumeille negatiivisen sävytyksen (ks. Hakanen, mts. 190, 259). Vastaavasti *demokraattiseen*, *isänmaalliseen* ja *oikeudenmukaiseen* liittyy positiivisia arvostuskonnotaatioita. Tämän vuoksi on luonnollista, ettei propagandan avulla yritetä saada ketään vaihtamaan *demokraattisia* tai *isänmaallisia* tai *oikeudenmukaisia* ihanteitaan *epädemokraattisiin* tai *epäisänmaallisiin* tai *epäoikeudenmukaisiin*. Sitä vastoin propagandan avulla voidaan pyrkiä selittämään, mitkä ihanteet ovat demokraattisia, mitkä taas epädemokraattisia jne. Kysymyksessä on tällöin yritys muuttaa niitä presuppositioita, joiden varaan sanan merkitys rakentuu. Sama pätee myös sellaisissa vastakohtapareissa kuin esim. *edistyksellinen*) (*taantumuksellinen* / *tasa-arvoinen*) (*eriarvoinen* / jne. Kaikki haluavat olla edistyksellisiä ja tasa-arvoisia. Näiden adjektiivien sisällön tulkinnassa ovat keskeisellä sijalla subjektiiviset arvostuskonnotaatiot, ja tämä taas tarjoaa mahdollisuuden yrittää muuttaa adjektiivien välittämiä presuppositioita.

4. Assosiaatio, motivaatio ja presuppositio eivät ole selvärajaisia käsitteitä. Voidaan myös väittää, että ne eivät ollenkaan kuulu puhtaan lingvistiikan ongelmiin, vaan että niiden selvittely on psykolingvistiikan ja sosiolingvistiikan aloille rajoittuva tehtävä. Kaikki nämä käsitteet liittyvät kuitenkin erottamattomasti kielen sanojen ja lauseiden merkityksiin. Tästä syystä niitä ei voida sivuuttaa, mikäli lingvistiikan tehtäväksi katsotaan kielen semanttisenkin tason sel-

¹⁴ Vrt. Gunnar Fredriksson, *Det politiska språket* (4. painos) s. 9—10, 13—20.

vittely. Kielen generatiivisen prosessin tutkimisen kannalta näiden käsitteiden selvittäminen niin ikään on väistämätön tehtävä.

Artikkelini perustuu siihen näkemykseen, että kieli on ihmisten välisen kommunikoinnin tärkein informaatiota välittävä koodi. Häiriötön kommunikointi edellyttää, että kaikki kommunikaatioprosessiin osallistuvat tuntevat mahdollisimman hyvin sekä koodimerkit että koodituksen ja sen purkamisen. Tämä prosessi ei ole yksinomaan mekaaninen tapahtuma, mikä johtuu siitä, ettei koodi, edes kieli, koskaan ole täydellinen. Kielen generoiminen eli kooditus ja sen purkaminen merkitsee muun ohessa eri vaihtoehtojen jatkuvaa punnitsemista ja toistuvia valintoja. On valittava kulloisenkin informaation välittämiseen parhaiten sopivat lausetyypit, rakenteet, transformaatiot, sanat jne. ja näistä on generoinnin edistyessä tuotettava kielen sääntöjen mukaiset lauseet, joiden merkitys on sama kuin viestittävä informaatio.¹⁵

Kielentuottamisprosessin lopputuloksena on kielellinen konteksti, mutta sen generoimiseen kuuluvat valinnat perustuvat monissa tapauksissa kielenulkoiseen kontekstiin, joka laajimmillaan käsittää yhteisön koko kulttuuritaustan. Informaation välittymisen kannalta on ratkaisevan tärkeää, että viestin lähettäjä ja vastaanottaja tekevät ainakin periaatteessa samat valinnat. Eri vaihtoehtojen ja valintojen olemassaolon tajuaminenkin kuuluu koodin tuntemiseen, ts. kielenkäyttäjän kompetenssiin. Kompetenssin tämän lohkon täyttävät erilaiset ja eriaisteiset presuppositiot sekä assosiaatio- ja motivaatiosäännöt. Varsinkin sanastosemantiikan tasossa nämä käsitteet ja niiden tarkoittamat asiat ovat monin tavoin lomittain ja päällekkäin, niin että usein rajojen vetäminen eri käsitteiden välille on pikemminkin osoitus eri tarkastelukulmien olemassaolosta kuin käsitteiden tarkoitamien asioiden todellisista periaatteellisista eroista.

Presuppositiot samoin kuin assosiaatiot ja motivaatiotkin ovat olennainen osa sanojen ja lauseiden merkitystä, joten kaikissa tapauksissa voidaan mielestäni puhua merkityskomponenteista. Tällaisien merkityskomponenttien lingvistinen rajoittaminen ja kirjaaminen on kuitenkin vaikea tehtävä siitä syystä, että komponenttien alue monesti ulottuu hyvinkin kauas lingvistiikan ulkopuolelle.

¹⁵ Vrt. John B. Carroll, *Kieli ja ajattelu* (suom. Raila Ojansuu) s. 92—93; Bertil Malmberg, *Språket och människan* s. 87—92.

AIMO HAKANEN: *Association, motivation and pre-supposition*

1. The explanation of associations is a part of the study of the generative process of language. When testing the production of word associations it is customary to classify the answers as either paradigmatic or syntagmatic. In practice the production of the latter means situating the stimulus word in a particular context, whereas in producing paradigmatic answers only a place is reserved for the stimulus word in the context.

On the basis of many test results it is generally agreed that association answers given by children are usually syntagmatic and those given by adults, paradigmatic. The main paradigmatic association law is considered to be the law of opposites whereby a word is generally associated with its opposite, if there is one.

In the spring term of 1973 I carried out a series of word association tests with seventy-four students of Finnish. The results of the tests differed from what had been predicted, 70 % of the answers being syntagmatic. Of the 30 % of paradigmatic answers, 27 % were synonyms and less than 3 % were opposites. It may be possible partly to explain the large number of syntagmatic association answers by the fact that all the stimulus words were adjectives. The distribution of paradigmatic answers on the other hand points to the law according to which the stimulus word is usually associated with another word in the same paratactic field, such a word having as many as possible of the same meaning components as the stimulus word.

2. For motivation, words are generally classified as phonetically, morphologically and semantically motivated. In the first case motivation derives essentially from an extra-linguistic reality and in the other two from an extra-linguistic and partly from a linguistic reality. It is my view that in many cases it is not possible to distinguish between morphological and semantic motivation. Moreover, many words thought to be unmotivated are motivated in a living context, that is to say when they are part of the language production process.

An example of such words would be those adjectives in the most common antonym pairs. As lexical units, many of them are unmotivated, but in context the situation is different. The basic motive in using such adjectives is the relationship between opposites, the acceptance of one pole of the antonym pair being at the same time the rejection of the other. In addition to this, such an adjective must, generally with the help of semantic motivation, be situated somewhere on the value scale before it is possible to determine the motivation for acceptance or rejection.

3. Nowadays in speaking of syntax and semantics much use is made of the term pre-supposition. This signifies relationships which are partially or completely hidden behind the expression or surface structure of words or sentences, relationships which often have a drastic effect upon the actual meaning of words and sentences. In Finnish it is possible to have different pre-suppositions in the basic sentence — normal as well as existential — by changing the normal stress or word order. In many cases pre-suppositions which have a drastic effect upon the meaning of the sentence can be identified as components belonging to

the semantic field surrounding a particular word. Some pre-suppositions are common to a wide cultural community, whereas others are used by only a small group. There is no doubt that pre-suppositions in their totality are an important part of the language production process and the circulation of information, codified as language. This is because pre-suppositions are the framework within which is structured the web of meaning-relationships which serve all members of a language or civilization.

4. The concepts association, motivation and pre-supposition are inseparably connected with the meanings of words and sentences in a language. Particularly at the level of vocabulary-semantics these concepts and the things they signify are in many ways interlocked and superimposed. For this reason, drawing lines between different concepts is often rather a demonstration of the existence of different angles of observation than of real differences of principle in things signified by concepts.